استناد به این مقاله: باب الحوائجی، فهیمه، مطلبی، داریوش، حریری، نجلا، و مومنی، فرشاد (1390). تحلیل آماری سیر تحول و زمینه های نشر کتاب ایران میان سال های 1358-1387. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی*، *1(1)*، 241-264.

تحلیل آماری سیر تحول و زمینه های نشر کتاب ایران میان سال‌های 1358-1387 [1]

دکتر فهیمه باب‌الحوائجی [2]، داریوش مطلبی [3]، دکتر نجلا حریری [4]، دکتر فرشاد مومنی [5]

دریافت: 1390/3/31، پذیرش: 1390/4/14

چکیده

هدف بنیانی از انجام این پژوهش، بررسی تحلیلی وضعیت نشر کتاب در ایران میان سال های 1358 تا 1387 و میزان مشارکت ناشران ایرانی در انتشار کتاب می باشد. در این پژوهش برای بررسی وضعیت نشر از روش اسنادی و کتابسنجی استفاده شده است. جامعه پژوهش شامل اطلاعات آماری تمامی کتاب های منتشر شده میان سال های 1358-1387 است؛ برای گرداوری اطلاعات از سیاهه وارسی و برای تحلیل‌های آماری از روش های آماری توصیفی شامل درصد، میانگین، انحراف معیار و نمودارها برای توصیف مشخه های کتاب ها و ضریب همبستگی پیرسون برای آزمون فرضیه ها استفاده شد. در جمع تعداد 560339 عنوان کتاب در طول دوره مورد بررسی عرضه شده است که از 1863 عنوان در سال 1358 به 56893 عنوان در سال 1387 رسیده است. به طور میانگین 23% از جمع کتاب های منتشر شده را کتاب های ترجمه، 77% تالیف، 51% چاپ نخست و 49% چاپ مجدد تشکیل دادند. همچنین، 77% کتاب ها در تهران و تنها 23% در دیگر شهرستان ها منتشر شده است. تعداد ناشران فعال رشد تقریبی 10 درصدی را در این سال‌های تجربه کرده اند. قیمت کل کتاب‌های منتشر شده به طور متوسط از 84% رشد برخوردار بوده است. در جمع در تمام شاخص‌های نشر، جز برخی سال‌ها، همواره رشد وجود داشته است. کتاب های قلمرو دین بیشترین و کلیات کمترین تعداد را به خود اختصاص داده اند. فرضیه نخست، در زمینه وجود رابطه "میان میزان متوسط

---

[1] این مقاله برگرفته از پایان نامه دکترای تخصصی با عنوان "اقتصاد نشر کتاب در ایران پس از انقلاب اسلامی و بررسی عوامل تاثیرگذار" می باشد.

[2] استادیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، f.babalhavaeji@gmail.com

[3] دانشجوی دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، dariushmatlabi@yahoo.com

[4] دانشیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم وتحقیقات تهران، nadjlahariri@hotmail.com

[5] استادیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه علامه طباطبایی، farshad.momeni@gmail.com

قیمت کتاب و میزان عرضه آن (شمارگان کل)" و فرضیه دوم در پیوند با وجود رابطه "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال" با اطمینان 99% تایید گردید.

کلیدواژه ها: *نشر، نشر کتاب، نشر ایران، تحلیل‌های آماری نشر، نشر محلی، صنعت نشر*

مقدمه

نشر نقطه ای است که در آن نیازهای فرهنگی جامعه، ضرورت های اقتصادی، امکانات فنی، هدف ها و نیازهای گروه های گوناگون اجتماعی، فکر، اندیشه، علم، هنر، عاطفه و بسیاری از چیزهای دیگر به هم گره خورده است (آذرنگ، 1378، ص. 186). نشر کتاب امروزه یکی از بزرگترین فعالیت های فرهنگی و اقتصادی است. چاپ و نشر، هم به دلیل اهمیت جایگاه اطلاع رسانی و افزایش سطح فرهنگ عمومی و هم به دلیل نقش اقتصادی آن در اشتغال زایی، جذب سرمایه، عرضه و تقاضای بین المللی همواره مورد توجه ویژه دولت مردان، برنامه ریزان و عامه مردم بوده است.

نشر کتاب، ایینه تمام نمای رشد مدنیت، فرهنگ و تمدن بشری است و یکی از شاخص های اصلی برای سنجش رشد و گسترش جامعه در دنیای امروز به شمار می رود. توجه ویژه سیاست مداران و برنامه ریزان کشورهای گوناگون جهان به عرصه نشر، به‌ویژه نشر کتاب، نشان از اهمیت صنعت نشر در دنیای کنونی دارد. بررسی جنبه های گوناگون صنعت نشر، کمک بسیار مهمی برای برنامه ریزی های کلان فرهنگی است و بدون داشتن اطلاعات درست، برنامه ریزی بلند مدت و واقع بینانه امکان‌پذیر نخواهد بود. با توجه به اهمیت توجه به کتاب، دولت ها توجه ویژه ای برای حمایت از تولید و نشر کتاب نشان می دهند و با تمهیداتی میزان عرضه این کالا را افزایش دهند.

نشر کتاب در ایران به تعبیری مهم ترین و اصلی ترین صنعت فرهنگی یا یکی از مهم ترین و اصلی ترین ارکان صنعت فرهنگی است. تامین کتاب‌های مورد نیاز دانش‌اموزان و دانشجویان و فراهم کردن مواد خواندنی برای جمعیتی که اکنون به بالای هفتاد میلیون نفر رسیده و بیش از 80%[1] ان با سواد هستند، به خودی خود و قطع نظر از هر عامل دیگری، می تواند به صنعتی مولد، اشتغال زا، فعال و تاثیرگذار بر جنبه های گوناگون جامعه تبدیل شود. رشد جمعیت کشور، افزایش باسوادی، گسترش بیشتر نظام‌های آموزشی در اینده، نیاز روزافزون به تخصص ها و مهارت های گوناگون و افزایش نیاز به اطلاعات و مطالعه، از سویی چشم اندازی را رسم می کند که از نظر فرهنگی، صنعتی-تولیدی، اقتصادی، اجتماعی و

[1] بر پایه اطلاعات موجود در بخش نشریات سایت مرکز آمار ایران به نشانی http://www.amar.org.ir

نیز از نظر سیاست‌گذاری، برنامه ریزی، مدیریت و سازماندهی نشر نیازمند بررسی و مطالعه بیشتر است (آذرنگ، 1380، ص. 20).

تجزیه و تحلیل آماری کتاب های منتشر شده می تواند در شناخت درست کمبودها و مشکل های قلمرو نشر کمک کرده و سود بسیار زیادی برای صنعت نشر کشور داشته باشد. همچنین، نگرش درستی در اختیار دست اندرکاران این صنعت اعم از نویسندگان، ناشران، توزیع کنندگان، و جز آن قرار دهد. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و اتحادیه ناشران سراسر کشور از جمله نهادهایی هستند که می توانند با استفاده از دستاوردهای این پژوهش به سیاست گذاری کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت در قلمرو نشر بپردازند.

در این پژوهش تلاش شد وضعیت نشر کتاب میان سال‌های 1358 تا 1387، از نظر تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد، نشر تهران و شهرستان، قلمروهای موضوعی و همچنین، میزان مشارکت ناشران تهرانی و شهرستانی در انتشار کتاب مورد بررسی قرار گیرد.

پرسش های پژوهش

1. روند انتشار کتاب از نظر کمی در 30 سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی (1358-1387) چه وضعیتی داشته است؟
2. روند انتشار کتاب از نظر تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد، نشر تهران و شهرستان و قلمروهای موضوعی در دوره مورد بررسی چه وضعیتی داشته است؟
3. وضعیت مشارکت ناشران تهرانی و شهرستانی در انتشار کتاب در سال‌های مورد پژوهش چگونه بوده است؟

فرضیه‌های پژوهش

1. میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه وجود دارد.
2. میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) در هر سال رابطه وجود دارد.

پیشینه پژوهش

جستجو درباره نشر کتاب در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی نشان داد که پژوهش‌هایی در این قلمرو از سال 1350 تا کنون انجام شده است. در مطالعه اولیه تعداد 27 پژوهش از ایران و دیگر کشورها بازیابی شد که در همه آنها نشر کتاب مطالعه شده بود. پژوهش‌های بازیابی شده نشان داد که محدوده این پژوهش ها به سال 1350 تا 1388 (39 سال) مربوط می‌شد.

بررسی پژوهش‌ها نشان داد که جنبه‌های مختلف قلمرو نشر کتاب در این پژوهش ها مورد بررسی قرار گرفته است که آنها را می‌توان به دسته‌های زیر تقسیم کرد:

دسته نخست با پژوهش هایی پیوند دارد که وضعیت آماری نشر کتاب در یک دوره زمانی مشخص و در موردهایی مقایسه دو دوره زمانی را با هم از نظر شاخص‌هایی چون نوبت چاپ، تالیف و ترجمه، محل نشر و پراکندگی جغرافیایی نشر کتاب و قلمروهای موضوعی مورد بررسی قرار داده است (مرادی، 1350؛ مومنی مدادی، 1366؛ حاجی‌شیزری، 1372؛ شوشه‌ریز، 1376؛ شکوری، 1378؛ رنجبری، 1380؛ صبوحی، 1381؛ مهدیانی و مرتضوی، 1382؛ شمسی، 1388). بر پایه پژوهش رنجبری (1380) و صبوحی (1381) کتاب‌های منتشر شده در موضوع دین و سپس ادبیات بیشترین و قلمرو هنر و فلسفه کمترین فراوانی را داشته است.

دسته دوم پژوهش هایی است که در آنها افزون بر مطالعه وضعیت آماری نشر کتاب، دیدگاه‌های ناشران، چاپخانه‌ها، کتاب فروشی‌ها، مرکزهای توزیع و کارشناسان مورد مطالعه قرار گرفته اند (زندرضوی و اخلاص‌پور، 1375؛ حسنی، 1378؛ نقدی، 1378؛ رضایی، تنکابنی و رشیدی، 1380؛ حاجی زاده،1380؛ علیادونقی، 1380؛ مکی‌زاده و طاهرزاده، 1380؛ عبادالله عموقین و موسوی، 1383؛ علی بابایی درمنی، 1385). تمرکز امکانات نشر در پایتخت و همچنین، اشتغال بیشتر ناشران به مشاغل دیگری به‌عنوان شغل نخست، به‌عنوان یکی از مشکل های اصلی نشر در مرکزهای استانی مطرح شده است (زندرضوی و اخلاص‌پور، 1375؛ عبادالله عموقین و موسوی، 1383). در بررسی نشر استانی مشخص شده، هر ساله بر تعداد ناشران افزوده می‌شود ولی از فعالیت آنها کاسته می‌شود (حسنی، 1378 و حاجی‌زاده،1380). از نظر ملاک‌های پذیرش کتاب برای نشر، جدید بودن موضوع در اولویت نخست بوده است (حاجی‌زاده،1380). بیشتر ناشران در سال‌های گوناگون از یارانه های دولتی برای تولید کتاب استفاده کرده اند (مکی‌زاده و طاهرزاده، 1380). رضایی، تنکابنی و رشیدی (1380) بر این باور بودند که رابطه های مالی و تجاری میان ناشران، پخش کنندگان و کتابفروشی ها روشن و شفاف نیست. اطلاع‌رسانی و تبلیغات در قلمرو کتاب مناسب، کارامد، کافی و هدفمند نیست. همچنین، پشتیبانی های مالی از بخش توزیع از سوی نهادهای دولتی صورت نگرفته است.

دسته سوم ضمن بررسی وضعیت نشر و موردهای مطرح شده در دسته نخست و دوم، به مانع ها و مشکل های نشر کتاب پرداخته اند و مشکل هایی مانند ممیزی کتاب، عدم توجه دولت به نشر، مانع های اقتصادی، ناکارامدی نظام آموزشی کشور، فرهنگ مطالعه در کشور و مانند آن را مطرح کرده اند

(خرمشاهی و آذرنگ، 1354؛ کیاسی، 1382؛ اوصیا، 1384؛ تجدد، 1384؛ نظربلند، 1384؛ Chakava, 1996; Ozturk, Sevim & Eroglu, 2006; Taole, 2002).

پژوهش های زیادی درباره وضعیت نشر کتاب در داخل و خارج از ایران صورت گرفته است. پژوهش‌هایی که در داخل ایران انجام شده در بیشتر موردها محدود به محدوده جغرافیایی ویژه و یا چند سال بوده است و در هیچ کدام تحلیل نشر کتاب در یک دوره بلند مدت و در گستره ملی مورد توجه نبوده است. پژوهش حاضر با بررسی نشر کتاب در دوره 30 ساله تلاش می‌کند تا تصویری کلان تر و روشن تر از وضعیت نشر کتاب و عامل های تاثیرگذار بر آن ارائه دهد که می‌تواند برای نشر ایران و همچنین کشورهایی که در آنها وضعیت نشر شبیه به ایران است مفید باشد.

روش شناسی

با توجه به ماهیت موضوع پژوهش برای بررسی وضعیت نشر میان سال‌های 1358-1387 از روش اسنادی و کتابسنجی، با توجه به استفاده از آمار توصیفی و آزمون فرضیه‌ها، استفاده شد.

جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی کتاب های منتشر شده میان سال های 1358-1387 به تعداد 560339 عنوان کتاب، بر پایه بانک اطلاعاتی موسسه خانه کتاب است. با توجه به موضوع پژوهش حاضر و ضرورت بررسی تاثیر عامل های گوناگون بر میزان عرضه کتاب در سال‌های مورد بررسی، کل کتاب های منتشر شده در کشور در 30 سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی به صورت آماری مورد مطالعه قرار گرفت.

در این پژوهش برای گرداوری اطلاعات از سیاهه وارسی استفاده شد که برگرفته از منابع زیر بود:

- نشریه ها و بانک های اطلاعاتی تولید شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، خانه کتاب؛
- نشریه ها و بانک های اطلاعاتی تولید شده از سوی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛
- سالنامه آماری یونسکو؛

با بررسی و مطالعه ویژگی ها و قابلیت های هر یک از منابع بالا و با توجه به نوع طبقه بندی، دقت عمل نسبی در ثبت و دامنه پوشش زمانی، بانک‌های اطلاعاتی تولید شده در موسسه خانه کتاب (وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) به عنوان کامل‌ترین و جامع ترین پایگاه انتخاب و مورد استفاده قرار گرفت. بر پایه قانون ناشران موظفند به محض انتشار نسخه‌هایی از کتاب‌های تولید شده خود را به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تحویل دهند و دبیرخانه اداره کتاب پس از دریافت کتاب ها نسخه ای را در اختیار موسسه خانه کتاب قرار می‌دهد تا در بانک اطلاعاتی کتاب موسسه وارد شود. همچنین، با توجه به

اینکه موسسه خانه کتاب نماینده موسسه جهانی شابک[1] است ناشران در مراجعه های خود برای دریافت شابک جدید، موظفند کسری کتاب‌های خویش را کامل کنند. بنابراین، می‌توان ادعا کرد که پوشش این بانک نسبت به دیگر منابع مشابه روزامدتر، کامل‌تر و دقیق‌تر است.

در این پژوهش پس از گرداوری اطلاعات و انتقال آنها به نرم‌افزار SPSS برای بررسی داده‌ها از روش های آماری توصیفی شامل درصد، میانگین، انحراف معیار و نمودارها برای توصیف ویژگی های ازمودنی ها و ضریب همبستگی پیرسون برای آزمون فرضیه‌ها استفاده شد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

بر پایه داده‌های تهیه شده در باره وضعیت انتشار کتاب میان سال‌های 1358 تا 1387، در ادامه انتشار کتاب از نظر کمی، قلمروهای موضوعی، مشارکت ناشران مورد بررسی قرار می‌گیرد:

- روند انتشار کتاب از نظر کمی در 30 سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی (1358-1387)

بر پایه داده‌های جدول 1 در جمع تعداد 560339 عنوان کتاب منتشر شده است که بیشترین میزان رشد سالانه در سال های 1361، 1368، 1362 و 1380 به ترتیب با 142/7، 112/4، 41/7 و 30/3 درصد بوده است و بیشترین میزان رشد منفی در سال های 1365، 1367، 1364 و 1360 به ترتیب با 26/1-، 21/1-، 14/4- و 10/2- درصد بوده است.

از نظر تعداد عنوآنهای منتشر شده، به‌طور تقریبی جز برخی از سال‌ها (1359، 1360، 1364، 1365، 1367، 1369، و 1370) در دیگر سال‌ها رشد نسبی را شاهد هستیم. بنابراین منحنی، سیر صعودی را نشان می‌دهد و همچنین رشد بالای 100% را در سال‌های 1361 و 1368 شاهد هستیم.

در جمع تعداد 2581815314 نسخه کتاب در دوره مورد بررسی، منتشر شده است. شمارگان کل جز برخی سال‌ها همواره رشد داشته است. بیشترین رشد سالانه شمارگان در سال‌های 1361 (868%)، 1362 (446%)، 1368 (131%)، و 1372 (90%) و بیشترین رشد منفی در سال‌های 1367 (34-%)، 1365 (28-%)، 1370 (25/5-%)، 1359 (19-%) و 1369 (18-%) بوده است.

جدول 1. توزیع فراوانی تعداد کل عنوان ها، شمارگان کل و متوسط و قیمت متوسط عنوان ها میان سال‌های 1358-1387

سال	تعداد عنوان	شمارگان کل	شمارگان متوسط	قیمت متوسط هر عنوان
1358	1863	۷۰۶،۱۰۰	۱۲،۴۱2	116
1359	1642	۵۷۲،۳۰۰	۸،۲۳۶	196

[1] . International ISBN Agency

1360	1475	۵۴۵،۱۴۲	۵،۹۸۶	244
1361	3580	۵،۲۷۹،۵۹۶	۸،۹۱۷	299
1362	5072	۲۸،۸۰۰،۸۸۷	۷،۳۵۰	553
1363	6471	۴۲،۱۸۵،۸۰۴	۷،۱۹۶	576
1364	5472	۳۵،۲۵۰،۶۲۱	۶،۶۸۹	658
1365	4045	۲۵،۵۱۴،۸۹۹	۷،۰۷۸	623
1366	4387	۳۱،۱۳۴،۵۹۱	۷،۲۲۳	803
1367	3461	۲۰،۵۱۷،۳۵۵	۵،۹۹۵	۱،۰۲۹
1368	7350	۴۷،۴۷۲،۱۴۹	۶،۶۵۴	۱،۳۶۴
1369	7210	۳۸،۹۳۵،۸۲۲	۵،۵۰۱	۱،۶۳۳
1370	6983	۲۹،۰۰۴،۳۵۸	۵،۹۹۰	۱،۶۹۰
1371	7009	۲۷،۴۹۹،۶۹۲	۵،۷۷۰	۲،۴۲۱
1372	8231	۵۲،۳۶۰،۶۶۹	۶،۴۶۲	۲،۶۸۰
1373	10313	۵۴،۷۰۱،۲۱۶	۵،۳۳۰	۴،۳۴۹
1374	12011	۶۱،۵۰۲،۲۸۲	۵،۱۵۷	۶،۸۸۶
1375	14665	۸۱،۳۲۹،۴۱۸	۵،۶۳۲	۸،۳۸۵
1376	15519	۸۳،۸۹۰،۳۹۰	۵،۴۷۲	۹،۴۸۰
1377	17473	۸۷،۲۹۹،۲۴۳	۵،۰۷۳	۱۱،۵۵۹
1378	21451	۱۰۹،۴۰۱،۰۵۸	۵،۲۰۸	۱۲،۹۶۴
1379	24930	۱۲۵،۳۱۳،۳۴۹	۵،۱۲۵	۱۴،۵۵۸
1380	32481	۱۶۶،۵۷۵،۸۶۹	۵،۲۳۵	۱۷،۸۲۸
1381	36308	۱۷۲،۴۹۳،۳۳0	۴،۸۳۷	۱۶،۲۴۰
1382	37885	۱۷۴،۴۶۵،۹۴۷	۴،۶۸۷	۱۶،۳۷۷
1383	42098	۱۸۰،۷۷۸،۴۵۵	۴،۳۶۴	۱۸،۲۷۳
1384	53603	۲۲۸،۰۴۶،۶۸۷	۴،۳۲۱	۲۱،۱۰۴
1385	53725	۲۲۹،۴۴۳،۳۰۳	۴،۳۰۴	۲۳،۴۷۹
1386	56733	۲۱۸،۷۰۰،۶۳۰	۳،۸۸۸	۲۷،۸۵۸
1387	56893	۲۲۲،۰۹۴،۱۵۲	۳،۹۴۳	۳۳،۷۱۷
جمع	560339	۲،۵۸۱،۸۱۵،۳۱۴		

شمارگان متوسط از 12412 نسخه در سال 1358 به 3943 نسخه (با رشد منفی 68-) در سال 1387 رسیده است و به تقریب در طول دوره مورد بررسی، در جمع شاهد رشد منفی متوسط 2/8- درصدی هستیم. بیشترین رشد منفی در سال‌های 1359 (33/6-%)، 1360 (27/3-%)، 1362 (17/6-%) و 1373 (17/5-%) می‌باشد.

قیمت متوسط هر عنوان از 116 ریال در سال 1358 به 33717 ریال در سال 1387 رسیده است. رشد قیمت متوسط جز سال‌های 1381 (8/9-%) و 1365 (5/3-%) که رشد منفی داشته است به تقریب در تمام سال‌های رشد داشته و این افزایش در 1362، 1359، 1373، 1374 به ترتیب 89، 69، 62، و 58 درصد بوده است.

- روند انتشار کتاب از نظر و تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد، نشر تهران و شهرستان و قلمروهای موضوعی در سال‌های مورد پژوهش

بر پایه جدول 2، اختلاف زیادی میان میزان کتاب‌های تالیف و ترجمه وجود داشته است؛ از جمع عنوان های منتشر شده، تعداد 432568 (77%) عنوان تالیف و 127772 (23%) ترجمه بوده است، تعداد کتاب‌های چاپ نخست 288328 (51%) و چاپ مجدد 272013 (49%) و سهم تهران با 428680 (77%) بیشتر از شهرستانها با 131660 (23%) عنوان بوده است.

بیشترین درصد رشد سالانه کتاب‌های چاپ نخست در سال‌های 1361 (با 123%) و 1368 (با 115%) و بیشترین رشد منفی در 1370 (48-%) و سال 1365 (با 28-%) بوده است. در مورد کتاب‌های چاپ مجدد، بیشترین رشد سالانه در سال‌های 1361 (با 258%) و 1362 (با 140%) و بیشترین رشد منفی در سال 1367 (26-%) و 1365 (با 28-%) بوده است.

جدول2. توزیع فروانی کتاب‌های منتشر شده با تفکیک تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد و تهران و شهرستان (1358-1387)

سال	عناوین منتشره		تالیف		ترجمه		چاپ اول		تجدید چاپ		تهران		شهرستان	
	تعداد	درصد رشد سالانه	تعداد تألیف	درصد رشد سالانه	تعداد	درصد رشد سالانه	تعداد	درصد رشد سالانه	تعداد	درصد رشد سالانه	تعداد	درصد رشد سالانه	تعداد	درصد رشد سالانه
۱۳۵۸	۱۸۶۳	۰.۰	۱۴۴۲	۰.۰	۴۲۱	۰.۰	۱۶۲۵	۰.۰	۲۳۸	۰.۰	۱۳۲۴	۰.۰	۵۳۹	۰.۰
۱۳۵۹	۱۶۴۲	-۱۱.۹	۱۲۷۹	-۱۱.۳	۳۶۳	-۱۳.۸	۱۴۴۱	-۱۱.۳	۲۰۱	-۱۵.۵	۱۲۲۵	-۷.۵	۴۱۷	-۲۲.۶
۱۳۶۰	۱۴۷۵	-۱۰.۲	۱۱۳۸	-۱۱.۰	۳۳۷	-۷.۲	۱۲۶۲	-۱۲.۴	۲۱۳	۶.۰	۱۲۳۲	۰.۶	۲۴۳	-۴۱.۷
۱۳۶۱	۳۵۸۰	۱۴۲.۷	۲۵۹۷	۱۲۸.۲	۹۸۳	۱۹۱.۷	۲۸۱۷	۱۲۳.۲	۷۶۳	۲۵۸.۲	۲۹۸۰	۱۴۱.۹	۶۰۰	۱۴۶.۹
۱۳۶۲	۵۰۷۲	۴۱.۷	۳۵۹۰	۳۸.۲	۱۴۸۲	۵۰.۸	۳۲۴۲	۱۵.۱	۱۸۳۰	۱۳۹.۸	۳۸۸۵	۳۰.۴	۱۱۸۷	۹۷.۸
۱۳۶۳	۶۴۷۱	۲۷.۶	۴۶۲۵	۲۸.۸	۱۸۴۶	۲۴.۶	۳۹۲۲	۲۱.۰	۲۵۴۹	۳۹.۳	۴۳۶۶	۱۲.۴	۲۱۰۵	۷۷.۳
۱۳۶۴	۵۴۷۲	-۱۵.۴	۳۸۷۷	-۱۶.۲	۱۵۹۵	-۱۳.۶	۳۲۸۱	-۱۶.۳	۲۱۹۱	-۱۴.۰	۳۴۲۱	-۲۱.۶	۲۰۵۱	-۲.۶
۱۳۶۵	۴۰۴۵	-۲۶.۱	۲۸۵۱	-۲۶.۵	۱۱۹۴	-۲۵.۱	۲۳۵۳	-۲۸.۳	۱۶۹۲	-۲۲.۸	۲۹۹۱	-۱۲.۶	۱۰۵۴	-۴۸.۶
۱۳۶۶	۴۳۸۷	۸.۵	۳۰۷۹	۸.۰	۱۳۰۸	۹.۵	۲۰۴۰	-۱۳.۳	۲۳۴۷	۳۸.۷	۲۷۹۵	-۶.۶	۱۵۹۲	۵۱.۰
۱۳۶۷	۳۴۶۱	-۲۱.۱	۲۵۰۶	-۱۸.۶	۹۵۵	-۲۷.۰	۱۷۱۴	-۱۶.۰	۱۷۴۷	-۲۵.۶	۱۹۷۰	-۲۹.۵	۱۴۹۱	-۶.۳
۱۳۶۸	۷۳۵۰	۱۱۲.۴	۴۹۷۹	۹۸.۷	۲۳۷۱	۱۴۸.۳	۳۶۸۵	۱۱۵.۰	۳۶۶۵	۱۰۹.۸	۵۸۹۵	۱۹۹.۲	۱۴۵۵	-۲.۴
۱۳۶۹	۷۲۱۰	-۱.۹	۵۱۰۶	۲.۶	۲۱۰۴	-۱۱.۳	۳۴۴۴	-۶.۵	۳۷۶۶	۲.۸	۵۹۲۲	۰.۵	۱۲۸۸	-۱۱.۵
۱۳۷۰	۶۹۸۳	-۳.۱	۴۶۳۷	-۹.۲	۲۳۴۶	۱۱.۵	۱۷۹۶	-۴۷.۹	۵۱۸۷	۳۷.۸	۶۱۵۹	۴.۰	۸۲۴	-۳۶.۰
۱۳۷۱	۷۰۰۹	۰.۴	۴۷۶۱	۲.۷	۲۲۴۸	-۴.۲	۲۹۷۱	۶۵.۴	۴۰۳۸	-۲۲.۲	۶۲۱۴	۰.۹	۷۹۵	-۳.۵
۱۳۷۲	۸۲۳۱	۱۷.۴	۵۸۳۳	۲۲.۵	۲۳۹۸	۶.۷	۴۵۳۷	۵۲.۷	۳۶۹۴	-۸.۵	۷۳۰۴	۱۷.۵	۹۲۷	۱۶.۶
۱۳۷۳	۱۰۳۱۳	۲۵.۳	۷۲۳۴	۲۴.۰	۳۰۷۹	۲۸.۴	۵۳۶۸	۱۸.۳	۴۹۴۵	۳۳.۹	۸۶۶۱	۱۸.۶	۱۶۵۲	۷۸.۲
۱۳۷۴	۱۲۰۱۱	۱۶.۵	۹۰۳۰	۲۴.۸	۲۹۸۱	-۳.۲	۵۸۴۲	۸.۸	۶۱۶۹	۲۴.۸	۹۶۹۹	۱۲.۰	۲۳۱۲	۴۰.۰
۱۳۷۵	۱۴۶۶۵	۲۲.۱	۱۲۱۹۴	۳۵.۰	۲۴۷۱	-۱۷.۱	۷۲۳۰	۲۳.۸	۷۴۳۵	۲۰.۵	۱۲۰۶۸	۲۴.۴	۲۵۹۷	۱۲.۳
۱۳۷۶	۱۵۵۱۹	۵.۸	۱۱۷۸۶	-۳.۳	۳۷۳۳	۵۱.۱	۸۲۷۱	۱۴.۴	۷۲۴۸	-۲.۵	۱۲۸۴۴	۶.۴	۲۶۷۵	۳.۰
۱۳۷۷	۱۷۴۷۳	۱۲.۶	۱۳۰۹۱	۱۱.۱	۴۳۸۲	۱۷.۴	۱۰۲۶۷	۲۴.۱	۷۲۰۶	-۰.۶	۱۳۷۹۹	۷.۴	۳۶۷۴	۳۷.۳
۱۳۷۸	۲۱۴۵۱	۲۲.۸	۱۶۹۸۵	۲۹.۷	۴۴۶۶	۱.۹	۱۱۷۳۵	۱۴.۳	۹۷۱۶	۳۴.۸	۱۷۳۸۶	۲۶.۰	۴۰۶۵	۱۰.۶
۱۳۷۹	۲۴۹۳۰	۱۶.۲	۲۰۷۶۹	۲۲.۳	۴۱۶۱	-۶.۸	۱۳۵۴۲	۱۵.۴	۱۱۳۸۸	۱۷.۲	۲۰۵۳۱	۱۸.۱	۴۳۹۹	۸.۲
۱۳۸۰	۳۲۴۸۱	۳۰.۳	۲۶۵۸۵	۲۸.۰	۵۸۹۶	۴۱.۷	۱۸۴۸۸	۳۶.۵	۱۳۹۹۳	۲۲.۹	۲۵۲۵۹	۲۳.۰	۷۲۲۲	۶۴.۲
۱۳۸۱	۳۶۳۰۸	۱۱.۸	۲۷۹۹۶	۵.۳	۸۳۱۲	۴۱.۰	۲۰۹۸۲	۱۳.۵	۱۵۳۲۶	۹.۵	۲۷۲۲۳	۷.۸	۹۰۸۵	۲۵.۸
۱۲۸۲	۳۷۸۸۵	۴.۳	۲۹۱۸۵	۴.۲	۸۷۰۰	۴.۷	۲۱۳۸۲	۱.۹	۱۶۵۰۳	۷.۷	۲۸۲۰۰	۳.۶	۹۶۸۵	۶.۶
۱۳۸۳	۴۲۰۹۸	۱۱.۱	۳۲۴۳۱	۱۱.۱	۹۶۶۷	۱۱.۱	۲۲۳۴۳	۴.۵	۱۹۷۵۵	۱۹.۷	۳۰۰۹۴	۶.۷	۱۲۰۰۴	۲۳.۹
۱۳۸۴	۵۳۶۰۳	۲۷.۳	۴۱۳۲۲	۲۷.۴	۱۲۲۸۱	۲۷.۱	۲۷۴۱۳	۲۲.۷	۲۶۱۹۰	۳۲.۶	۳۹۰۷۹	۲۹.۹	۱۴۵۲۴	۲۱.۰
۱۳۸۵	۵۳۷۲۵	۰.۲	۴۲۵۸۴	۳.۱	۱۱۱۴۱	-۹.۳	۲۵۱۲۲	-۸.۴	۲۸۶۰۳	۹.۲	۳۸۱۶۱	-۲.۳	۱۵۵۶۴	۷.۲
۱۳۸۶	۵۶۷۳۳	۵.۶	۴۴۶۷۶	۴.۹	۱۲۰۵۷	۸.۲	۲۵۰۵۰	-۰.۳	۳۱۶۸۳	۱۰.۸	۴۳۹۸۶	۱۵.۳	۱۲۷۴۷	-۱۸.۱
۱۳۸۷	۵۶۸۹۳	۰.۳	۴۴۴۰۰	-۰.۶	۱۲۴۹۳	۳.۶	۲۵۱۶۳	۰.۵	۳۱۷۳۰	۰.۱	۴۴۰۰۷	۰.۰۵	۱۲۸۸۶	۱.۱
جمع کل	۵۶۰۳۳۹	۰.۰	۴۳۲۵۶۸	۰.۰	۱۲۷۷۷۱	۰.۰	۲۸۸۳۲۸	۰.۰	۲۷۲۰۱۱	۰.۰	۴۲۸۶۸۰	۰.۰	۱۳۱۶۵۹	۰.۰
درصد کل	۱۰۰		۷۷		۲۳		۵۱		۴۹		۷۷		۲۳	

درصد کمی از کتاب در شهرستان های کشور منتشر شده است و به تقریب 77% کتاب‌های منتشر شده در تهران منتشر می‌شود. بیشترین درصد رشد نشر کتاب در تهران در سال‌های 1368 با 199% و 1361 با 141% و بیشترین رشد کتاب در شهرستان ها در سال‌های 1361 با 147% و 1362 با 98% بوده است.

جدول 3. توزیع فراوانی کتاب‌های منتشر شده به تفکیک موضوع، نوع اثر، نوبت چاپ، محل نشر (1358-1387)

سال	تألیف		ترجمه		چاپ اول		چاپ مجدد		تهران		شهرستان		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کلیات	۱۲۷۳۴	۷۴	۴۳۶۸	۲۶	۸۹۹۴	۵۳	۸۱۰۸	۴۷	۱۴۳۵۶	۸۴	۲۷۴۶	۱۶	۱۷۱۰۲
فلسفه و روانشناسی	۱۰۳۹۰	۵۰	۱۰۳۸۸	۵۰	۹۵۶۹	۴۶	۱۱۲۰۹	۵۴	۱۷۴۷۹	۸۴	۳۲۹۹	۱۶	۲۰۷۷۸
دین	۹۲۱۸۶	۸۱	۲۱۰۱۹	۱۹	۵۶۱۲۳	۵۰	۵۷۰۸۲	۵۰	۵۴۷۷۰	۴۸	۵۸۴۳۵	۵۲	۱۱۳۲۰۵
علوم اجتماعی	۴۴۳۹۳	۸۳	۸۹۴۴	۱۷	۲۹۰۹۹	۵۵	۲۴۲۳۸	۴۵	۴۶۵۳۱	۸۷	۶۸۰۶	۱۳	۵۳۳۳۷
زبان	۳۵۲۷۵	۹۴	۲۲۶۷	۶	۱۶۰۳۹	۴۳	۲۱۵۰۳	۵۷	۳۱۰۵۷	۸۳	۶۴۸۵	۱۷	۳۷۵۴۲
علوم طبیعی و ریاضیات	۳۶۲۴۹	۸۴	۷۰۳۵	۱۶	۱۸۱۹۰	۴۲	۲۵۰۹۴	۵۸	۳۸۴۷۲	۸۹	۴۸۱۲	۱۱	۴۳۲۸۴
علوم کاربردی	۴۸۱۳۱	۶۷	۲۳۹۸۶	۳۳	۴۲۹۸۸	۶۰	۲۹۱۲۹	۴۰	۵۸۲۴۷	۸۱	۱۳۸۷۰	۱۹	۷۲۱۱۷
هنر	۱۲۴۱۴	۶۶	۶۴۳۸	۳۴	۱۱۱۰۰	۵۹	۷۷۵۲	۴۱	۱۶۵۶۲	۸۸	۲۲۹۰	۱۲	۱۸۸۵۲
ادبیات	۶۰۵۷۲	۸۰	۱۵۰۹۳	۲۰	۴۵۲۷۸	۶۰	۳۰۳۸۷	۴۰	۶۰۹۰۸	۸۰	۱۴۷۵۷	۲۰	۷۵۶۶۵
تاریخ و جغرافیا	۲۲۹۵۴	۸۲	۵۰۱۰	۱۸	۱۷۳۴۴	۶۲	۱۰۶۲۰	۳۸	۲۲۲۴۸	۸۰	۵۷۱۶	۲۰	۲۷۹۶۴
کودکان و نوجوانان	۵۷۲۷۰	۷۱	۲۳۲۲۳	۲۹	۳۳۶۰۴	۴۲	۴۶۸۸۹	۵۸	۶۸۰۵۱	۸۵	۱۲۴۴۲	۱۵	۸۰۴۹۳
جمع تعداد و میانگین درصد	۴۳۲۵۶۸	۷۶	۱۲۷۷۷۱	۲۴	۲۸۸۳۲۸	۵۲	۲۷۲۰۱۱	۴۸	۴۲۸۶۸۱	۸۱	۱۳۱۶۵۸	۱۹	۵۶۰۳۳۹

بر پایه جدول 3، در میان موضوع های گوناگون، قلمرو دین با 20/2% در رده نخست قرار دارد و پس از آن کودک و نوجوان و ادبیات به ترتیب با 14/4 و 13/5% قرار دارند و کمترین سهم کتاب‌های منتشر شده در موضوع های کلیات و هنر به‌ترتیب با 3/1 و 3/4% بوده است. از این میان 76% کتاب‌های منتشر شده تالیف و 24% ترجمه هستند، سهم کتاب‌های چاپ نخست 52% و سهم عنوآنهای منتشر شده در تهران 81% می‌باشد.

از نظر نوع اثر (تالیف یا ترجمه) بیشترین تعداد عنوآنهای تالیفی در موضوع های زبان (94%) و سپس علوم طبیعی و ریاضی (84%) و کمترین در زمینه فلسفه و روانشناسی (50%) است. کمترین سهم کتاب‌های ترجمه در موضوع زبان (6%) است.

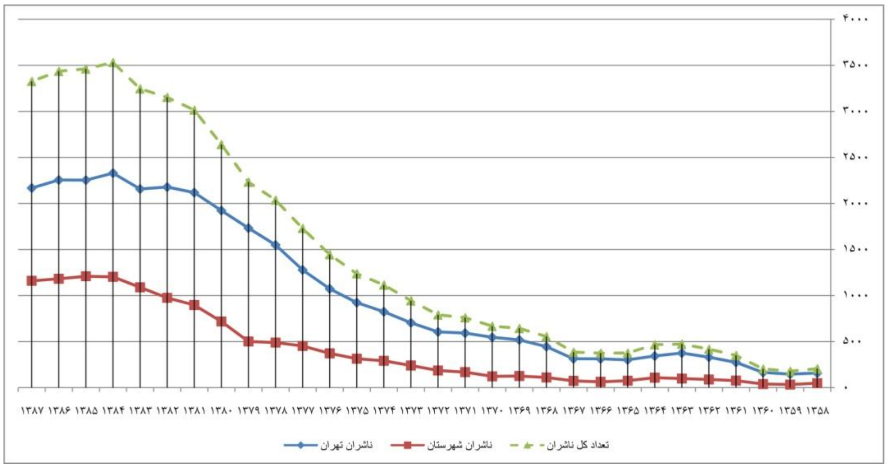
از نظر نوبت چاپ، قلمرو تاریخ و جغرافیا (62%) بیشترین و علوم طبیعی و ریاضی (42%) کمترین سهم را از آن خود کرده اند. بیشترین سهم کتاب‌های تجدید چاپ در علوم طبیعی و ریاضی و کودک و نوجوان با 58% است.

از نظر محل نشر به جز دین در تمام موضوع ها، بیشتر از 80% کتاب‌ها در تهران منتشر شده اند و تنها در موضوع دین سهم ناشران شهرستانی با 52% بیشتر از ناشران تهرانی است.

پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی
شماره 1، سال 1، بهار و تابستان 1390

- وضعیت مشارکت ناشران تهرانی و شهرستانی در انتشار کتاب در سال های مورد پژوهش

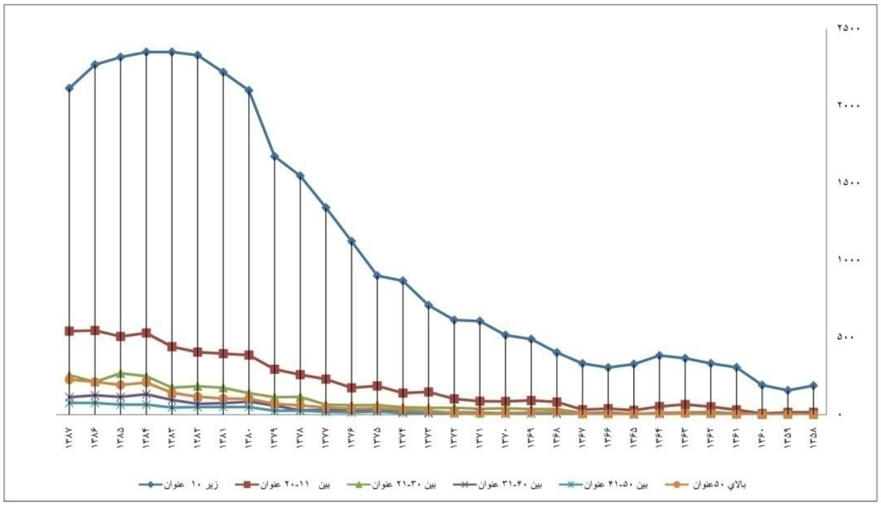
تعداد ناشرانی که کتاب منتشر کرده اند از 206 مورد در سال 1358 به 3327 مورد در سال 1387 رسیده است و تعداد ناشرانی که کتاب منتشر کرده اند، رشد تقریبی 10 درصدی را در میان سال‌های 1358 تا 1387 تجربه کرده است.



شکل 1. نمودار توزیع فراوانی ناشرانی که میان سال‌های 1358-1387 کتاب منتشر کرده اند
(به‌تفکیک کل ناشران، ناشران تهران و شهرستان)

از تعداد کل ناشران در جمع به طوری تقریبی 75% ناشران در تهران و تنها 25% در دیگر شهرستانهای کشور فعال بوده اند.

تعداد ناشران جز در سال‌های 1359، 1364، 1365، 1366 و سال‌های 1385، 1386 و 1387 که کاهش داشته، همواره روند رو به رشدی را سپری کرده است. بیشترین میزان رشد سالانه در سال 1361 با 72% می‌باشد.



شکل 2. نمودار توزیع فروانی تعداد ناشران فعال در سال‌های 1358-1387 به تفکیک میزان فعالیت

در سال‌های مورد مطالعه در جمع تعداد 72/7% ناشران کمتر از 10 عنوان، 13/7% میان 11 تا 20 عنوان)، 5/6% میان 21 تا 30 عنوان، 2/6% میان 31 تا 40 عنوان، 1/5% میان 41 تا 50 عنوان و تنها 4% بالای 50 عنوان کتاب در سال منتشر کرده اند. بیشترین تعداد ناشران، سالانه کمتر از 10 عنوان کتاب و کمترین تعداد میان 41 تا 50 عنوان کتاب منتشر کرده اند.

در 5 سال آخر دوره مورد بررسی تعداد ناشرانی که بیشتر از 50 عنوان کتاب منتشر کرده اند به بیش از 5% (بالاترین اندازه) رسیده است و همچنین درصد ناشرانی که زیر 10 عنوان کتاب منتشر کرده اند به پایین‌ترین اندازه خود رسیده است.

آزمون فرضیه‌ها

فرضیه یک: میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه وجود دارد.

جدول 4. ضریب همبستگی و شاخص‌های آماری متوسط قیمت کتاب و شمارگان کل

متغیر	میانگین	انحراف معیار	تعداد
میزان متوسط قیمت کتاب	16505/5	9380/9	۲۵۷،۹۴۲
شمارگان کل	151899631/4	70344130/5	2581815314
$r_{xy}=0/93$ $p< 0/01$			

بر پایه داده‌های جدول 4، با استفاده از ماتریس همبستگی (r_{xy}=0/93) در سطح معنی دار (P<0/01)، نشان می‌دهد میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه معنی‌داری وجود دارد. بنابراین، با اطمینان 99% فرض نخست، "میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه وجود دارد" تایید می‌شود. با در نظر گرفتن رابطه قوی و مستقیم (v=0/86)، نتیجه گرفته می‌شود که با افزایش متوسط قیمت کتاب در هرسال، میزان عرضه کتاب در هر سال نیز افزایش می یابد.

فرضیه دو: میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال رابطه وجود دارد.

جدول5. ضریب همبستگی و شاخص‌های آماری تعداد ناشران و شمارگان کل

متغیر	میانگین	انحراف معیار	تعداد
تعداد ناشران	2477/4	1087/3	43406
شمارگان کل	151899631/4	70344130/5	2581815314
r_{xy}=0/983 p< 0/01			

با استفاده از داده‌های جدول 5، و ماتریس همبستگی (rxy=0/983) در سطح معنی دار(P<0/01)، نشان می‌دهد میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) در هر سال رابطه معنی‌داری وجود دارد. بنابراین، با اطمینان 99% فرض دوم "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال رابطه وجود دارد" تایید می‌شود. با در نظر گرفتن رابطه قوی و مستقیم (v=0/97)[1]، نتیجه گرفته می شود که با بیشتر شدن تعداد ناشران در هرسال، میزان عرضه کتاب در هرسال نیز افزایش یافته است.

بحث و نتیجه‌گیری

در جمع تعداد 560339 عنوان کتاب در طول دوره مورد بررسی عرضه شده است که رشد پیوسته آن را می‌توان با انتشار 1863 عنوان در سال 1358 و افزایش آن به 56893 عنوان در سال 1387 دنبال کرد. از نظر تعداد عنوان در جمع رشد نسبی (میانگین 15/8) را شاهد هستیم. مهدیانی و مرتضوی (1382) و مهدیزاده (1382) به نتیجه های مشابهی در پیوند با رشد تعداد عنوان ها در دوره مورد بررسی خود رسیدند.

در جمع تعداد 2581815314 نسخه کتاب در دوره مورد بررسی، منتشر شده است. شمارگان کل، به جز در برخی سال‌ها همواره رشد داشته است.

---

1. ضریب تعیین

در سال‌های آغازین پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به از بین رفتن اختناق و سانسور حاکم بر قلمرو نشر در مقایسه با قبل از انقلاب، تاسیس مرکزهای دولتی نشر، افزایش چاپخانه‌ها و ناشران و ورود دستگاه‌های جدید چاپ و حروف چینی و افزایش تعداد جوانان کتابخوان، نشر کتاب تحول زیادی را شاهد بود. ولی این وضعیت دیری نپایید و با آغاز جنگ، تحریم و رکود اقتصادی دهه نخست انقلاب، افزایش هزینه‌های دولتی، محدودشدن منابع انرژی، نرخ بالای تورم و ضرورت مدیریت یک اقتصاد جنگی، گرانی فزاینده و سرسام‌اور ماده های خام تولید کتاب و به‌ویژه کاغذ، مشکل های اقتصادی مردم و کاهش سرمایه‌گذاری در قلمرو نشر، میزان انتشار کتاب در اواسط دهه 60 (63 تا 67) در کشور کاهش یافت. افزون بر موردهایی که مطرح شد، به مرور با فاصله گرفتن از انقلاب، تب و تاب جامعه فروکش کرد و گروهی از جوانان و مردم که بسته به ایام انقلاب کتاب‌خوان شده‌بودند کم کم از کتاب فاصله گرفتند.

در سال های پایانی دهه 60 به‌ویژه با آغاز نخستین برنامه پنج ساله توسعه اقتصادی (1368-72) در پی گذر نسبی از شرایط بحرانی، پایان جنگ، برطرف شدن برخی از تحریم‌های بین‌المللی، سامان یافتن نسبی وضعیت اقتصادی و تجاری و برقراری رابطه بازرگانی و اقتصادی با تعدادی از کشورهای توسعه یافته، اقتصاد ایران وارد مرحله‌ای تازه شد. در این مرحله، اقتصاد کشور توانست در چارچوب برنامه‌های توسعه گام به گام عدم تعادل به‌وجود امده در بخش‌های گوناگون را برطرف کند و در مسیر توسعه قرار گیرد. بنابراین، در دهه هفتاد، کشور وضعیت عادی یافت، جز دو سال نخست آن که تعداد عنوان های عرضه شده کاهش یافت، در دیگر سال‌ها، تعداد عنوان ها افزایش داشت. سیاست‌های دولت و ارائه وام‌های ارزان قیمت، وام اجاره ملک به شرط تملیک و نیز سیاست‌های ثابت دولت در امر کتاب در این دوره، اقدم های کارامدی برای بهبود وضعیت نشر بود.

مطالعه تعداد عنوان ها، شمارگان کل و شمارگان متوسط کتاب‌های منتشرشده نشان می‌دهد هر چند تعداد عنوان ها و شمارگان کل در طول دوره مورد بررسی افزایش یافته، ولی میانگین شمارگان همواره روند کاهنده (متوسط 2/8- در طول 30 سال) داشته است.

با وجود افزایش تعداد عنوان ها، به ویژه چاپ نخست در دوره مورد بررسی، میانگین شمارگان کتاب‌های عرضه شده کاهش داشته است. نوع پشتیبانی های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و خرید کتاب‌های چاپ نخست در کاهش شمارگان و افزایش تعداد عنوان ها بی اثر نبوده است. در همین راستا، کیاسی (1382) در پژوهشی به نتیجه مشابهی رسید و افزایش تعداد عنوان ها و کاهش شمارگان را نتیجه

سیاست‌های نادرست وزارت فرهنگ و ارشاد در افزایش خرید تازه‌های کتاب عنوان کرد. او با مقایسه رشد تعداد عنوآنها و شمارگان در دوره مورد نظر، رکود شمارگان نسبت به افزایش تعداد عناوین را مورد تاکید قرار داد. این مسئله افزون بر آن که نشان از تمایل ناشران در ارائه تعداد عنوآنهای بیشتر و کاهش شمارگان دارد، تاثیر سیاست های حمایتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در زمینه نشر کتاب را نیز نشان می‌دهد.

قیمت متوسط هر عنوان از 116 ریال درسال 1358 به 33717 ریال در سال 1387 رسیده است. رشد قیمت، به تقریب در تمام سال‌های سیر صعودی داشته باشد. این یافته تاکیدی است بر یافته‌های حاجی شیرازی (1372) که در مورد کتاب‌های پزشکی انجام داده و مشخص کرد میانگین قیمت کتاب ها در هر سال نسبت به سال قبل افزایش نشان داده است.

هر چند با افزایش و کاهش قیمت متوسط در برخی از سال‌ها شاهد افزایش یا کاهش کتاب‌های عرضه شده (شمارگان) هستیم ولی در جمع بررسی پیوند میان قیمت متوسط و شمارگان نشان می‌دهد با افزایش قیمت متوسط میزان کتاب‌های عرضه شده نیز افزایش یافته است و قانون عرضه در قلمرو کتاب نیز صدق می‌کند. نتیجه آزمون فرضیه نخست، "میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) پیوند وجود دارد"، نیز نشان داد میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) پیوند معنی‌داری وجود دارد و با افزایش متوسط قیمت کتاب در هرسال، میزان عرضه کتاب در همان‌سال نیز افزایش می‌یابد.

قیمت کل کتاب‌های منتشر شده از 106 میلیون ریال در سال 1358 به 4733 میلیارد ریال در سال 1387 رسیده و به‌طور متوسط 84% رشد برخوردار بود است. یکی از مهم ترین دلیل های افزایش قیمت کتاب در سال‌های بعد از انقلاب، نواسانات زیاد مواد و مصالح تولید کتاب به‌ویژه کاغذ بوده است، به‌طوری که افزایش قیمت کاغذ در دهه 60 بیشترین تاثیر را بر افزایش قیمت کتاب داشته است.

در زمینه تولید کتاب بر پایه تالیف یا ترجمه، یافته‌ها نشان می‌دهد که اختلاف زیادی میان اندازه کتاب‌های تالیف و ترجمه وجود دارد. به‌طور میانگین تنها 23% از همه کتاب‌های منتشر شده را کتاب‌های ترجمه (و 77% کتاب‌های تالیف) تشکل می دهد. یافته‌های مطالعه شوشه‌ریز (1366)، نظربلند (1384)، مهدیزاده (1382) نیز این یافته را تایید می‌کند.

این یافته هم می‌تواند نشان از میزان توجه ناشران به کتاب‌های تالیفی در ایران است و هم نشان‌دهنده تمایل ناشران در هم سویی با پشتیبانی های دولتی است. چرا که دولت بیشتر کتاب های تالیفی را خریداری کرده و در اختیار کتابخانه‌ها قرار می‌دهد.

در زمینه جمع عنوآنهای منتشر شده در دوره مورد بررسی، یافته ها نشان می دهد 51% کتاب‌های چاپ نخست و تنها 49% کتاب‌های چاپ مجدد است. شوشه‌ریز (1376)، نظربلند (1384)، مهدیزاده (1382)، کیاسی (1382) و تجدد در خصوص وضعیت چاپ نخست و مجدد به نتیجه های مشابهی رسیدند.

با توجه به شمارگان متوسط کتاب‌های ایران (3943 نسخه)، و همچنین مدت زمانی که صرف فروش کتاب می‌شود، چاپ‌های مجدد کتاب‌هاست که می‌تواند نشر ایران را زنده نگه دارد، به رشد نشر کمک کند و در واقع به ناشران در بقایشان کمک کند. در حالی که تنها 49% به مرحله تجدیدچاپ می‌رسند و از این درصد تعداد اندکی فرصت چاپ‌های بیش از 2 مورد را پیدا می‌کنند و پایین‌بودن تیراژ و چاپ‌های گوناگون کتاب‌های منتشر شده از معضلات اصلی اقتصاد نشر در ایران است.

درصد کمی از کتاب ها در دوره مورد بررسی در شهرستان های کشور منتشر شده است و به تقریب 77% کتاب ها در تهران منتشر گردیده که نشان از تمرکز نشر در تهران دارد. کیاسی (1382)، شوشه‌ریز (1376)، نظربلند (1384)، تجدد (1382) و صبوحی (1381) به نتیجه های مشابهی از نظر تمرکز نشر در تهران رسیدند.

تنها در موضوع دین، سهم کتاب های منتشر شده در تهران کمتر از دیگر استان ها بود. یکی از مهم ترین دلیل های بیشتر بودن سهم شهرستان ها نسبت به تهران در تولید کتاب‌های موضوع دین، استقرار درصد بیشتر ناشران مذهبی در دو شهر مذهبی قم و مشهد می‌باشد.

از نظر میزان سهم موضوع های گوناگون از جمع کتاب‌های منتشر شده، قلمرو دین در رتبه نخست قرار دارد و پس از آن کودک و نوجوان و ادبیات در رتبه‌های بعدی قرار دارند و کمترین سهم را کتاب‌های منتشر شده در قلمروهای کلیات و هنر بوده است. مکی‌زاده و طاهرزاده (1380)، صبوحی (1381)، مهدیزاده (1382) و عبادالله‌عموقین و موسوی (1383)، نظربلند (1384)، مهدیانی و مرتضوی (1382) و شمسی (1388) به نتیجه های مشابهی رسیدند. چاکاوا (Chakava, 1996) نیز با بررسی نشر کنیا مشخص کرد که دین بیشترین و کلیات کمترین میزان کتاب‌ها را داشته است.

تمایل دولت و نهادهای دولتی در خرید کتاب‌های مذهبی و همچنین کودک و نوجوان (برای ارسال این کتاب‌های به کتابخانه‌ها، مدارس و موسسات تابعه) در گرایش ناشران به تولید اثرهای مذهبی و قلمرو

کودک و نوجوان بی‌تاثیر نبوده است به طوری که در موردهایی کتابسازی در این قلمروها هم به میزان زیادی دیده می‌شود. کیاسی (1382) در پژوهشی به نتیجه های مشابهی رسید. او می‌نویسد سیاست‌های خرید وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بیشتر حول محور خاصی است و کمتر به دیگر موضوع ها و به‌ویژه نیازهای خوانندگان کتاب توجه می‌شود. از دید این وزارتخانه و دیگر نهادهای دولتی، خرید کتاب‌های دینی، همچنین کتاب‌هایی در قلمرو کودکان و نوجوانان در اولویت قرار دارد، و اگر دیگر قلمروهای موضوعی هم در معرض توجه این وزارتخانه بود، فعالیت ناشران در دیگر قلمروها هم بیشتر می‌شد.

تعداد ناشرانی که کتاب منتشر کرده اند، رشد تقریبی 10 درصدی را در سال‌های 1358 الی 1387 تجربه کرده است. از تعداد ناشران به‌طور تقریبی 75% در تهران و تنها 25% در دیگر شهرستانهای کشور فعال بوده اند. در جمع 86/4% ناشران زیر 20 عنوان در سال منتشر کرده اند. بالابودن میزان ناشرانی غیرحرفه‌ای نشان می‌دهد بسیاری از حمایت‌های دولتی که بیشتر در قالب پشتیبانی‌های مستقیم از جمله وام، کاغذ و فیلم و زینگ یارآنهای، خرید کتاب و مانند آن در 30 سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی انجام گرفته در اختیار ناشران ضعیف قرار گذاشته شده که به تقویت و حرفه‌ای شدن صنعت نشر نیانجامیده است. آذرنگ (1379) با مطالعه وضعیت کسب و کار ناشران به این نتیجه رسید که تنها ناشری می‌تواند از راه نشر کتاب گذران کند که حداقل 24 عنوان کتاب در سال منتشر کند. این مسئله و این که 86/4% ناشران ایران، زیر 20 عنوان کتاب منتشر می‌کنند، نشان می‌دهد بیشتر ناشران کشور ناشران حرفه‌ای نیستند، و بیشتر از این که از راه نشر کتاب در پی گذراندن زندگی باشند، نشر را شغل دوم و یا سوم خود می‌دانند و یا چشم طمع به یارانه‌های دولتی دوخته اند.

در این زمینه کیاسی (1382) به نتیجه های مشابهی رسید و بیان کرد "تاثیر سیاست‌های حمایتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر وضعیت نشر کتاب نتیجه مطلوبی نداشته است و باعث افزایش بی‌رویه تعداد ناشرانی شده است که با عنایت به برخورداری از تسهیلات دولتی پا به عرصه نشر گذاشته اند. این امر باعث جهش فزاینده تعداد آنان و همچنین میانگین کم تولیدات ناشران شده است. مطالعه حسنی (1378) و حاجی‌زاده (1380) نیز نشان می‌دهد هر ساله بر تعداد ناشران افزوده شده ولی، از فعالیت آنها کاسته شده است.

همانگونه که اشاره شد، حرفه نشر، شغل اصلی بسیار از ناشران نیست و در واقع شغل دوم و یا سوم بسیاری از آنها می‌باشد. این مسئله خود مانعی بسیار بزرگی بر سر راه حرفه‌ای شدن صنعت نشر به شمار می آید و پشتیبانی های دولتی در شکل‌گیری این گروه از ناشران که در پی استفاده از امکانات و یارانه‌های

دولتی هستند، بی‌تاثیر نبوده است. زندرضوی و اخلاص‌پور (1375) در پژوهشی بر روی ناشران شهر کرمان نشان داد از هشت ناشر، فعالیت نشر، تنها شغل اصلی یک ناشر می باشد. عبادالله عموقین و موسوی (1383) مشخص کردند که نشر شغل دوم 42% ناشران استان اردبیل بوده است.

وضعیت 5 سال آخر از نظر تعداد عنوآنهای منتشر شده نشان می‌دهد سیاست‌های اعمال شده مانند حذف یارانه‌های مستقیم کاغذ و فیلم و زینگ یارآنهای به ناشران و تغییر جهت یارانه‌ها به سمت مصرف‌کنندگان در 5 سال آخر، تا اندازه‌ای در حرفه‌ای شدن صنعت نشر اثرگذار بوده است.

تمرکز امکانات لیتوگرافی، چاپ، صحافی و توزیع در تهران و قم باعث شده است بیشتر ناشران در تهران و درصد زیادی در قم متمرکز شوند و نویسندگان شهرستانی در بیشتر مواقع اثرهای خویش را به ناشران مستقر در تهران منتشر نمایند و یا ناشران اثرهای خود را در قم و یا تهران چاپ و تولید کنند. همین مسئله روزبه روز بر ضعیف شدن ناشران شهرستانی (به سخنی محلی) دامن می‌زند. شوشه‌ریز (1376) در پژوهشی نتیجه گرفت 94/36% ناشران قلمرو هنر در سال‌های 1374-1375 در تهران مستقر هستند. زند رضوی و اخلاص‌پور (1375) باور داشتند آماده‌سازی و چاپ بیشتر کتاب‌های کرمان در تهران انجام می‌شود و از دیدگاه مؤمنی مدادی (1366) تمرکز نشر در تهران سبب نامتعادل شدن انتشارات در کشور شده است.

یکی از نتیجه های مورد توجه پژوهش حاضر، بررسی پیوند میان میزان تولیدکنندگان (ناشران) و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) می‌باشد که در قالب فرضیه دوم تعریف شده بود. آزمون فرضیه دوم "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال رابطه وجود دارد" نشان داد که "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) در هر سال رابطه معنی‌داری وجود دارد". بنابراین، نتیجه گرفته می شود که با بیشتر شدن تعداد ناشران در هرسال، میزان عرضه کتاب در همان‌سال نیز افزایش یافته است.

پیشنهادهای کاربردی پژوهش

1. نشر کتاب‌های کلیات در طول دوره مورد بررسی همواره از سهم بسیار کمی برخوردار بوده است. در حالی که کتاب‌های این قلمرو مانند دایره‌المعارف ها، فرهنگ ها و جز آن (منابع مرجع) جزو منابع اصلی اطلاعاتی و در خدمت پژوهش و گسترش دانش هستند. اختصاص بخشی از یارانه‌های دولتی به تولید چنین اثرهایی و همچنین فعالیت ناشران دولتی در این قلمرو می‌تواند به گسترش آنها کمک فراوانی کند.

2. شمارگان کتاب‌های منتشرشده و همچنین سهم کتاب های چاپ مجدد، به نسبت پایین است. سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی دولت در راستای توسعه چاپ‌های گوناگون از طریق توجه به آنها در خریدهای دولتی، برگزاری جشنواره‌های ویژه کتاب‌های با چاپ‌های زیاد و جز آن به افزایش و گسترش سرمایه در گردش نشر کمک فراوانی می کند.

3. افزون بر کم خوان بودن مردم کشورمان، یکی از دلیل های پایین بودن شمارگان، به احتمال، کوچک بودن گستره جغرافیای رواج زبان فارسی است. با توجه به پیوندهای فرهنگی ایران با کشورهای همسایه، به ویژه افغانستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه، آذربایجان و عراق باید برنامه‌هایی برای گسترش بازار کتاب‌های ایران به دیگر کشورها از سوی دولت و اتحادیه‌های صنفی اندیشیده شود. این مسئله باید در برنامه‌های حمایتی دولت مورد توجه قرار گیرد.

4. توجه ویژه به موضوع های خاص، برای نمونه کتاب‌های مذهبی و کودک و نوجوان در حمایت‌های دولتی به شکل گیری نوعی تولید بر پایه تقاضای دولتی انجامیده و در توسعه کتاب‌سازی بسیار اثرگذار بوده است. دولت باید حمایت‌های خویش را بر پایه نیازهای گروه های گوناگون جامعه و کل کشور پیش‌بینی کند تا کتاب‌های خریداری و ارسال شده به کتابخانه‌ها مورد استفاده مردم قرار گیرد و همچنین در گسترش نشر اثرگذار باشد.

5. بسیاری از پدیدآوران شهرستانی کتاب‌های خویش را در تهران منتشر می‌کنند و تمایل دارند کتاب‌هایشان از سوی ناشران تهرانی منتشر و از طریق پخش‌کننده‌های تهرانی پخش شود. همین مسئله به عدم توجه آنها به اولویت ها و نیازهای بومی هر منطقه انجامیده است. از این رو، نویسندگان تلاش می‌کنند برای امکان انتشار اثرهای خود در تهران، به خواست‌ها و تمایل های ناشران تهرانی توجه کنند. گسترش امکانات چاپ و نشر در شهرستان ها و پشتیابنی از توزیع کتاب های این ناشران می‌تواند در تمرکززدایی نشر کتاب و گسترش نشر محلی کمک شایان توجهی داشته باشد.

6. یکی از مهم ترین مشکل های نشر عدم امکان توزیع تولیدات ناشران در مقیاسی گسترده و در سراسر کشور است. اگر دولت به شکل‌گیری شبکه سراسری توزیع دستاوردهای نشر، به ویژه اثرهای تولید شده در شهرستانهای گوناگون کشور کمک کند به ایجاد یک زیر ساخت بنیانی کمک کرده است و ناشران و به ویژه ناشران شهرستانی بدون دغدغه محصول های فکری منطقه فعالیت خویش را تولید و در اختیار مراکز نشر قرار دهند؛ و این خود گامی بسیار مهم در راستای تقویت نشر می‌باشد.

7. تمرکز کاری دست اندرکاران نشر به تولید کتاب به عنوان شغل اصلی تاثیر مثبتی در موفقیت ناشران دارد و بیشتر ناشرانی که شغل نخست آنها نشر کتاب است از وضعیت مناسب‌تری نسبت به ناشرانی که شغل دوم و یا سوم آنها نشر می‌باشد، دارند. دولت می‌تواند با ایجاد تسهیلاتی در بخش بیمه‌ها و خدمات اجتماعی، ارائه برخی تسهیلات و وضع قوانین به علاقمندی بیشتر ناشران برای فعالیت تمام وقت در قلمرو نشر کمک کند.

8. یکی از مشکل های بنیانی موجود در خرید کتاب از سوی نهادهای دولتی مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، شهرداری، ستاد عالی کانون‌های فرهنگی ـ هنری مساجد، آموزش و پرورش و مانند آن که برای کتابخانه‌های عمومی خریداری می‌کنند، عدم همخوانی میان‌کتاب‌های خریداری شده و نیازها و تمایل های جامعه است. بهتر است نگاه تنها ارزشی در خرید کتاب‌ها کاهش یابد و میان نیازها و خواسته‌های جامعه و کتاب‌های خریداری شده همخوانی ایجاد شود. این مسئله به اقبال بیشتر مردم و تاثیر مثبت بر گرایش آنها به کتابخوانی و مراجعه به کتابخانه انجامیده و در صنعت نشر تاثیر مثبت خواهد داشت.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

1. مطالعه تطبیقی موضوع کتاب‌های منتشر شده در استان های گوناگون کشور؛
2. مطالعه مانع ها و مشکل های نشر محلی از دیدگاه ناشران؛
3. بررسی پیوند میان موضوع های کتاب های خریداری شده از سوی نهادهای دولتی و تاثیر آن بر پراکندگی موضوعی کتاب های منتشر شده.

کتابنامه

آذرنگ، عبدالحسین (1378). *شمه‌ای از کتاب، کتابخانه و نشر کتاب*. تهران: کتابدار.

آذرنگ، عبدالحسین (1379). از علت‌های سبک‌مایگی در نشر کتاب (رابطه میان الگوی نشر و سیاست‌های حمایتی). *جهان کتاب*، *5(23-24)*، 10-14.

آذرنگ، عبدالحسین (1380). *چون و چرایی در باب سیاستهای نشر کتاب*. تهران: کتابدار

اوصیا، فاطمه (1384). *بررسی نشر و توزیع کتاب در استان مازندران در سال های 1378- 1382*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد، 1384).

تجدد، نسترن (1384). *دیدگاه ناشران درباره ثبات سیاسی و اقتصادی حاکم در نشر کتاب طی سال‌های 1376 تا 1383*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، 1384).

حاجی شیزری، زهرا (1372). *بررسی وضعیت کتاب های منتشر شده فارسی در زمینه علوم پزشکی در طی برنامه ریزی پنج ساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (1372- 1368) در ایران*. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، 1372).

حاجی‌زاده، زیبا (1380). *بررسی وضعیت وسایل نشر کتاب در استان آذربایجان غربی طی سالهای 1372-1378*. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، 1380).

حسنی، محمدرضا (1378). *بررسی وضعیت نشر کتاب در استان خراسان (1373- 1377) و ترسیم وضعیت مطلوب*. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، 1378).

خرمشاهی، بهاءالدین، و مرادی، نورالله (1354). نشر کتاب در ایران. *خبرنامه انجمن کتابداران ایران*، 8..

رضایی، محسن، تنکابنی، علی، و رشیدی، شهریار (1380). *بررسی و شناسایی سیستم‌های توزیع کتاب در تهران و پیشنهاد سیستم کارامد توزیع کتاب*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی، سازمان مدیریت صنعتی، 1380).

رنجبری، محمد (1380). *بررسی وضعیت کتاب‌های منتشر شده در ایران از سال 1357 تا آخر اسفند 1378*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت امور فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم وتحقیقات، 1380).

زندرضوی، سیامک، و اخلاص‌پور، رویا (1375). *بررسی وضعیت چاپ و نشر کتاب در کرمان (1374-1370)*. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، استان کرمان.

شکوری، فرزانه (1378). *مطالعه تطبیقی میان براورد و تحقق اجرایی نشر کتاب در برنامه توسعه*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، 1378).

شمسی، اشرف (1388). *بررسی وضعیت نشر کتاب در استان قم بین سال‌های 1377- 1386*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، 1388).

شوشه‌ریز، صدیقه (1376). *بررسی وضعیت کتاب‌های منتشر شده در زمینه هنر در فاصله سال‌های 1374 تا پایان 1375*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، 1376).

صبوحی، مریم (1381). *بررسی نقش ناشران مستقر در تهران در توسعه و پیشرفت فرهنگی کشور سال‌های (1370-1379)*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، 1381).

علی بابایی درمنی، آذر (1385). *وضعیت نشر استان مرکزی پس از انقلاب اسلامی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، 1385).

علیادونقی، بابک (1380). *بررسی وضعیت نشر در استان آذربایجان شرقی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، 1380).

عمادالله‌عموقین، جعفر، و موسوی، رئوف (1383). *بررسی وضعیت نشر در استان اردبیل بین سال‌های 1375 تا 1382*. اردبیل: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان اردبیل.

کیاسی (1382). *بررسی وضعیت نشر کتاب در استان تهران طی سال‌های (1378-1380) و ترسیم وضعیت مطلوب*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت امور فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و

تحقیقات، 1382).

مرادی، نورالله (1350). بررسی کتاب‌های ده سال اخیر. *خبرنامه انجمن کتابداران ایران*، *4*.

مکی‌زاده، فاطمه، و طاهرزاده، نادر (1380). *بررسی وضعیت نشر کتاب در استان یزد (1370 تا 1379)*. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شورای پژوهشی ادارهٔ کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، استان یزد.

مهدیانی، علیرضا، و مرتضوی، حسن (1382). سیمای نشر کتاب در ایران طی دو دهۀ اخیر. *رهیافت*، *31*، 24-31.

مهدیزاده (1382). *ارزیابی و بررسی تجربی تاثیر عوامل اجتماعی ـ محیطی موثر بر میزان تولید کتاب در ایران (دهۀ هفتاد)*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاونت امور فرهنگی، مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

مومنی مدادی، فرزانه (1366). *بررسی و مقایسه انتشار کتاب در ایران در سال‌های 56 ـ 1354 و 66 ـ 1360*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، 1366).

نظربلند، آزاده (1384). *بررسی تطبیقی وضعیت نشر کتاب در ایران طی برنامه‌های دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (1373- 1382)*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات،1384).

نقدی، پرستو (1387). *بررسی وضعیت چاپ و نشر کتاب کتاب‌های علوم پزشکی فارسی از دیدگاه ناشران*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی ، دانشگاه علوم پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، 1387).

Chakava, H. (1996). *Kenya Publishing: independence and dependence*. Retrieved March 2, 2011 from http://www.bc.edu/bcrg/avp/soe/cihe/publications/pub-pdf/chakava.pdf.

Ozturk, S. A., Sevim, N., & Eroglu, E. (2006). Leisure book reading and purchasing: an analysis of Turkish consumers. *International Journal of Consumer Studies, 30(4)*, 378–388. doi: 10.1111/j.1470-6431.2006.00519.x.

Taole, N. (2002). *The book chain in Lesotho*. Retrieved March 2, 2011 from http://www.Inasp.infopubs/book chain/profiles/Lesotho.html.